

УДК 94(477) «1918»

Малиновський Б. В.,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

НАКАЗ АВСТРО-УГОРСЬКОГО КОМАНДУВАННЯ ПРО ПІДТРИМКУ ВЕЛИКОГО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В УКРАЇНІ (БЕРЕЗЕНЬ 1918 РОКУ)

Пропоновану розвідку присвячено спробі командування австро-угорських військ відновити велике землеволодіння в УНР. Виданий 12 березня 1918 р. наказ вимагав від австро-угорських підрозділів в Україні (введених у рамках надання збройної допомоги проти більшовиків) заохочувати власників маєтків повертатися до своїх господарств, гарантуючи їм захист. Директива залишалася чинною лише три тижні й була скасована з огляду на протести українського уряду та німецьких союзників.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Австро-Угорщина, Поділля, аграрна політика, німецькі та австро-угорські війська в Україні (1918).

28 лютого 1918 р. австро-угорські війська розпочали в Україні бойову операцію проти більшовиків. Вона була здійснена у відповідь на прохання українського уряду про військову допомогу. Разом із австро-угорськими підрозділами до цієї операції були залучені війська Німеччини [2, с. 101-126, 195-214, 221-238, 247-313; 3, с. 52-72, 141-83; 7, S. 267-288; 10; 11, S. 119-145, 406-413; 12, S. 914-918].

Крім ведення бойових дій, сили військової допомоги виконували в Україні й інші завдання. Зокрема, вони брали участь у проведенні заготівельних заходів. Військові скуповували у виробників продовольчу сировину, в першу чергу збіжжя. Поставки з України мали сприяти подоланню гострої продовольчої кризи, від якої в той час потерпали Центральні держави [9, S. 371].

Основним виробником якісного товарного зерна в Україні були великі господарства – маєтки. У 1917 – на початку 1918 р. значна їх частина постраждала від погромів і пограбувань або зазнала конфіскації в ході соціалістичної аграрної реформи, запровадженої спочатку більшовиками, а потім урядом УНР. Зацікавлені в зростанні сільськогосподарського товарного виробництва в Україні (щоб отримати більше продуктів для вивозу), Центральні держави мали мотив відновити на її теренах велике землеволодіння. В австро-угорської сторони була для цього ще одна вагома причина. Багато маєтків у Подільській губернії належали польській знаті. Австро-угорські ж верхи прагнули приєднати до своєї держави польські землі, які до Першої світової війни перебували в складі Російської імперії. Захист польського землеволодіння в Україні сприяв би цим планам, привертаючи до австро-угорського проводу симпатії польської громадськості [4, с. 178, 179].

Керуючись цими мотивами, міністр закордонних справ Австро-Угорщини граф Оттокар Чернін 8 лютого 1918 р. звернувся до армійського керівництва з проханням наказати австро-угорським військам в Україні піклуватися про великих землевласників. Зазначаючи, що, за його відомостями, «німецькі війська, які просуваються в Україні, – належать переважно до польської національності – закликають власників маєтків України щонайскоріше вирушати до своїх володінь», Чернін вважав «бажаними подібні заходи» і з боку австро-угорської армії [8, S. 316].

12 лютого 1918 р. такий наказ був виданий. Він стосувався не лише польських, а всіх великих землевласників в Україні («незалежно від їхньої національності»). Відповідно до цього наказу військам належало поміщиків «закликати [...] якнайшвидше вирушати до своїх маєтків» і «по можливості підтримувати у відновленні їхніх господарств» [8, S. 319, 331].

Виконуючи наказ, австро-угорські командири вдалися до заходів на користь позбавлених майна землевласників. Так, 14 березня 1918 р. командир австрійського батальйону в місті Рибниця (Балтський повіт, Подільська губернія, нині на території Республіки Молдова) видав розпорядження про повернення

майна Рибницькому цукровому заводу та іншим господарствам. «Усі розорені й грабіжницьким чином знищені сільськогосподарські та поміщицькі садиби мають бути відновлені в двомісячний термін. При цьому вважаю потрібним попередити, що будь яка затримка у виконанні цього наказу призведе до найсуворіших заходів зі смертною карою включно», – йшлося в розпорядженні [6, с. 14].

Однак після того, як наказ 12 березня 1918 р. почали застосовувати, виявилось, що проти дій на користь поміщиків виступали українська влада і німецькі партнери.

Як з'ясувалося, український провід не мав наміру скасовувати проголошену ним соціалістичну аграрну реформу. 20 березня 1918 р. Рада Народних Міністрів УНР розглянула питання «про видання австрійською військовою владою наказів і втручальство австрійської влади у наші внутрішні справи», зокрема про згаданий інцидент у Рибниці, і ухвалила вимагати припинення таких дій [1, с. 220]. Обурені порушенням своїх владних прерогатив, очільники УНР обговорювали думку відмовитися від військової допомоги Австро-Угорщини й прибрати її частини з України [5, с. 201-216].

Протестували й німецькі офіційні представники. Вони зазначали, що відновлення великого землеволодіння в Україні в тому вигляді, у якому воно існувало до 1917 р., було несумісне з інтересами української держави. З одного боку, реставрація великого землеволодіння підсилила б антиукраїнський рух, адже поміщики – переважно поляки (на Правобережжі) і росіяни (на Півдні й Лівобережжі) – знову отримуючи прибутки від своїх володінь, напевно, використали би їх для фінансування російських і польських політичних організацій. З іншого боку, реставраторські заходи відштовхнули би від української держави українських селян, бо виходило так, що держава їх обдурила, – спочатку обіцяла передати їм землі маєтків, а потім відмовилась і зажадала повернути надані ділянки [4, с. 181, 182; 8, S. 324, 325].

Австро-угорські військові також висловлювали невдоволення. Вони наголошували, що, по-перше, впоратись із завданням захищати поміщиків австро-угорському контингенту в УНР

було вкрай складно. Для виконання цієї та інших численних функцій – бойових та ще й небойових – уведених в Україну частин було замало. По-друге, оскільки багато маєтків зазнали руйнування, наявні в Україні запаси зерна майже повністю були зосереджені в руках селян. Отже, щоб закупівля продовольства навесні 1918 р. відбулась успішно, військовим слід було дбати не про прихильність поміщиків, а про прихильність селян – монопольних тримачів зерна. Відбираючи землю, одержану внаслідок розділу поміщицьких володінь, австро-угорські військовики налаштовували б українських селян проти себе й змушували чинити спротив [8, S. 323, 324].

Доки тривали суперечки, німецькі економічні експерти в Києві розробили засади нової аграрної реформи, яка дозволила би примирити всі протиріччя та досягти бажаних соціальних й політичних переваг: і відновити велике землеволодіння (тобто знову «запустити» масштабне товарне виробництво продовольства), і спонукати польських і російських поміщиків підтримати українську національну державність, і задовольнити вимоги селян про збільшення їхніх угідь. Визначивши вигідний усім варіант перетворень, німецькі дипломати вступили в переговори з українськими урядовцями, переконуючи їх скасувати свою реформу і запровадити цю. Самочинні ж дії австро-угорських військ на користь поміщиків були в таких умовах геть недоречними [4, с. 184, 185].

Зваживши на наведені міркування, уряд Австро-Угорщини вирішив змінити курс. Звертаючись до армійського керівництва 29 березня 1918 р., Чернін прохав у своїх діях виходити з того, що «захист великих землевласників в Україні силами наших військ не може бути запроваджений, якщо це завадить досягненню нашої головної мети – отриманню продуктів харчування» [8, S. 327]. 3 квітня 1918 р. військові переслали йому текст нового наказу для австро-угорських підрозділів в Україні: «армія має триматись подалі від будь-яких аграрно-політичних тенденцій і лише мати на меті сприяти виробництву в Україні», прагнути, щоб «у селян не склалося враження, нібито армія має на меті повернути поміщиків» [8, S. 331].

Список використаних джерел та літератури:

1. Верстюк В. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 2.
2. Дорнік В. Україна між самовизначенням і окупацією: 1917–1922 роки. Київ: Ніка-Центр, 2015.
3. Дорнік В., Карнер С. (Упоряд.) Окупація України 1918 року. Історичний контекст – стан дослідження – економічні та соціальні наслідки. Чернівці: Зелена Буковина, 2009.
4. Корновенко С. В., Земзюліна Н. І., Ковальова Н. А., Малиновський Б. В., Масненко В. В., Морозов А. Г., Михайлюк О. В., Пасічна Ю. Г. Селянство, земля і влада в період Української революції (1917–1921 рр.). Черкаси, 2020.
5. Малиновський Б. В. Рішення уряду УНР про відмову від збройної допомоги Австро-Угорщини (березень 1918 року). *Емінак*. № 3 (47). 2024. С. 201 – 216. DOI: 10.33782/eminak2024.3(47).736
6. Рибалка И.К. (Ред). Гражданская война на Украине 1918–1920: Сборник документов и материалов. Киев: Наукова думка, 1967. Т. 1. Кн. 1.
7. Dragoni A. Die österreich-ungarische Operationen zur Besetzung Ukraine 1918 *Militärwissenschaftliche und technische Mitteilungen*. 1928. № 59. S. 267–288.
8. Hornykiewicz, Th. (Ed.). Ereignisse in der Ukraine 1914–1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe. Philadelphia, 1967. Bd.2.
9. Krauss A., Klingenbrunner F. Die Besetzung der Ukraine 1918. *Militärverwaltung in der von österreichisch-ungarischen Truppen besetzten Gebieten*. Wien, 1928. S. 359–390.
10. Mędrzecki W. Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku. Warszawa: DIG, 2000.
11. Österreich-Ungarns letzter Krieg. Wien: Verlag der Militärwiss. Mitteilungen, 1938. Bd. 7: Das Kriegsjahr 1918.
12. Rauchensteiner M. Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918. Wien; Köln; Weimar: Böhlau Verlag, 2013.